



SZERZŐ:
Rozgonyiné
Dr. Drotár Nikolett
egyetemi docens,
Tokaj-Hegyalja Egyetem
drotar.nikolett@uni.the.hu



SZERZŐ:
Dr. Petykó Csilla
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem KVI Kar,
Turizmus Tanszék
petyko.csilla@uni-bge.hu



SZERZŐ:
Dr. Szalók Csilla
főiskolai tanár
Budapesti Gazdasági Egyetem KVI Kar,
Turizmus Tanszék
szalok.csilla@uni-bge.hu



SZERZŐ:
Dr. Nagy Adrienn
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem KVI Kar,
Turizmus Tanszék
nagy.adrienne@uni-bge.hu



ROVATSZERKESZTŐ:
Dr. Magyar Márton
Egyetemi adjunktus
ELTE Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet
1117 Budapest, Prielle Kornélia út 47-49. IT Campus
F épület, 3. emelet
magyar.marton@ppk.elte.hu

„Csodarabbik útja 2” Szellemi rekreáció a helyi lakosok szemszögéből Bodrogkeresztúron

„Route of the Wonder Rabbis 2” - Spiritual recreation from a local perspective in Bodrogkeresztúr

ÖSSZEFOGLALÁS:

A „Csodarabbik útja” szellemi rekreációs lehetőségeiről született egy cikk, mely a 2023 tavaszi lapszámban olvasható. Ennek a folytatásaként most egy konkrét helyszínre szűkítettük a kutatást, Bodrogkeresztúrra, az útvonal legjobban látogatott településére. A hitélet egyértelműen szellemi rekreáció és utazási motiváció. A túlturizmus jellemzője, hogy egy adott turisztikai desztinációban egy időben a turizmus hatása meghaladja a fizikai, ökológiai, pszichológiai, társadalmi és gazdasági küszöbértéket (Vanyúr 2021).

Azért választottuk Bodrogkeresztúrt a kutatási területünknek, mert 2023-ban négy nap alatt a 877 fős községbe (KSH 2022) ötvenezer zsidó zarándok érkezett.

A kutatási kérdés arra irányult, hogy megvalósul-e a túlturizmus a zsidó zarándokúnnepen a községben? Gyakorol-e negatív hatást a magas turistaszám a helyi lakosok életminőségére? Eredményeink között a legfrissebb adatok és információk mellett a felmerülő problémák és az ezek megoldására tett intézkedések is megjelennek. Következtetéseink szerint ez a zarándok áradat negatívan hat a helyi lakosok életminőségére.

Kulcsszavak: szellemi rekreáció, túlturizmus, látogatóforgalom, életminőség, hitélet

ABSTRACT:

An article on the spiritual recreational opportunities of the „Route of the Wonder Rabbis” is published in the Spring 2023 issue. As a continuation of this, we have now narrowed down the research to one specific location, Bodrogkeresztúr, the most visited settlement on the route. Faith life is clearly a spiritual recreation and travel motivation. Overtourism is characterized by the fact that the impact of tourism in a given tourist destination exceeds physical, ecological, psychological, social and economic thresholds at a given time (Vanyúr 2021). We chose Bodrogkeresztúr as our research site, because in 2023 50,000 Jewish pilgrims arrived in the village of 877 inhabitants (KSH 2022) in four days.

The research question asked whether over-tourism is realised during the Jewish pilgrimage holiday in the village? Does the high number of tourists have a negative impact on the quality of life of local residents? Our results include the latest data and information, as well as the problems encountered and the measures taken to solve them. We conclude that this flood of pilgrims is having a negative impact on the local residents' quality of life.

Keywords: spiritual recreation, overtourism, visitor numbers, quality of life, religious life

BEVEZETÉS

A szellemi rekreáció definiálására előző írásunkban elfogadtuk Fritz (2019) meghatározását, mely szerint a kultúra, a szórakozás és kiegészítő relaxációs eljárások mellett ez a jelenség magában foglalja a természet adta lehetőségeket is. Ez a tág értelmezés további

alapot kínál egyéni- vagy társas-tevékeny-gek csoportjának kialakítására és megteremti a kapcsolatot a művészetek és vallás, illetve a vallás aktív és passzív élvezete és a kognitív kompetenciák és képességek fejlesztése között (Magyar et al., 2019). Mindez



1. ábra: A zarándokok tömeges jelenléte az útvonalon | Figure 1: Mass presence of pilgrims on the route
Forrás: BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Facebook oldala

a rekreációs folyamat „keresleti” oldalán történik. Esetünkben a zarándoklatokat a csoportos/társas tevékenységekbe soroljuk, ám léteznek egyéni zarándoklatok is (Rozgonyiné Drotár et al., 2023). Mint ilyen, szervezést, szállást, ellátást igényel, tehát „kínálati” oldala is hangsúlyos (1. ábra), mert ez befolyásolja, hogy milyen sikerrel zajlik, vagy megvalósul-e a rekreációs tevékenység. A kínálatnak részét képezi a helyszín és annak lakossága is. Ebben a kutatásban ők kerülnek fókuszba életminőségük és a zarándoklatok tömegessé válása kapcsán. A folyamat értelmezéséhez a vallási turizmus rövid fejlődési áttekintése mellett (Rozgonyiné Drotár et al., 2023) Tokaj-Hegyalján, a feszültséget enyhítő önkormányzati intézkedések számbavétele is szükséges.

Azt a paradoxont vizsgáljuk primer kutatással, hogy a szellemi rekreációs céllal érkező zarándokok számának növekedése a túlturizmus kategóriába tartozik.

Ez rontja az életminőségét, a rekreációs lehetőségeit a helyi lakosoknak abban a rövid időszakban, amikor a látogatószám koncentráltam megugrik.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szervezett vallási utazások típusai egyértelmű jellemzőkkel hatá-

rozhatók meg. Ilyenek az utazók száma, közlekedési mód, utazási időszak/évszak és értéke a társadalomban. Az időtartamtól függően beszélhetünk rövid (2-4 nap) vagy hosszabb távú (1-2 hét) utazásokról (Rinschede, 1992; idézi Rozgonyiné Drotár et al., 2023). A Tokaj-Hegyaljára érkező hászid zsidók jellemzően Amerikából és Izraelből érkeznek, hosszabb távú utazáson vesznek részt, és ennek során hazánkon kívül a szomszédos országok Románia, Lengyelország és a háború előtt Ukrajna kegyhelyeit is meglátogatják (Drotár, 2021). A zarándokok a nemzetközi beutazó turizmus keretében szervezeten érkeznek. A zarándokturizmus hatással van a globális kereskedelemre, az egyéni egészségre, valamint politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális következményekkel bír (Hyde & Harman, 2011).

Esetünkben a beutazó zarándokok száma a csodarabbik halálévfordulója (jorcájt) alkalmából Bodrogkeresztúron olyan mértéket öltött, hogy komoly logisztikai feladat az ellátásuk – közlekedés, szállás, ellátás – megszervezése és a helybeliek hétköznapi tevékenységeit akadályozhatják. Ezzel a turizmus speciális jelensége, a túlturizmus (overtourism) megvalósulni látszik. A túlturizmus jellemzője, hogy egy adott turisztikai desztinációban egy időben a turizmus hatása meghaladja a fizikai, ökológiai, pszi-

chológiai, társadalmi és gazdasági küszöbértéket (Vanyúr, 2021). Ez a jelenség egyre inkább érzékelhető Európában például Barcelonában, Párizsban, Rómában, Velenében, Amszterdamban, Ázsiában például Balin. A városvezetők és a turizmus irányítói idegenforgalmi adó bevezetésével, szálláshely-stop elrendelésével vagy a látogatómenedzsment eszközeivel – egyidejű tartózkodók számának maximalizálása – lépnek fel a túlturizmus ellen.

Az életminőséget befolyásoló tényezők – objektív és szubjektív elemek mentén – vizsgálata az elmúlt évtizedekben egyre hangsúlyosabbá vált a kutatók körében. A témakörnek gazdag szakirodalma érhető el (Diener, 1984; Veenhoven, 1988; Veenhoven, 1996; Berger-Schmitt & Noll, 2000; Hegedűs, 2001; Csikszentmihályi, 2001; Fritz et al., 2004; Ábrahám, 2009; Fritz, 2009; Huszka, 2012; Patakiné Bósze, 2020). Alapvető társadalmi célkitűzéssé vált a lakosság jólétének, elégedettségének, életminőségének javítása az életszínvonal emelése mellett. Az Egészségügyi Világszervezet az életminőséget az alábbiak szerint határozta meg: „Az életminőség az egyén észlelte az életben elfoglalt helyzetéről, ahogyan azt életterének kultúrája, értékrendszerei, valamint saját céljai, elvárásai, mintái és kapcsolatai befolyásolják. Szélesen értelmezett fogalom, amely bonyolult módon magába foglalja az egyén fizikai egészségét, pszichés állapotát, függetlenségének fokát, társadalmi kapcsolatait, személyes hitét, valamint a környezet lényeges jelenségeihez fűződő viszonyát.” (WHO, 1998). A szubjektív jóllét egyik dimenziója – szorosan kötődve a szellemi rekreációhoz – a kognitív terület, amelyhez olyan elemek tartoznak, mint a munka, család, barátok, szerelem, egészség, oktatás, anyagiak, ezek a rekreáció szociális funkcióját is erősítik (Ercsey, 2011).

Tokaj-Hegyalja Magyarország északkeleti részén található, huszonhét település tartozik a kistérséghez melynek több mint 60%-án találunk zsidó épített örökséget

(Orbán, 1991). Nemzetközi turisztikai vonzerővel rendelkezik Bodrogkeresztúr, Mád, Olaszliszka és Sátoraljaújhely zsidó temetője. Az említett négy településen a XIX-XX. században élt zsidó közösségek vezetői életükben végzett jótékony cselekedeteik, segítségnyújtásuk miatt „Csodarabbi” néven váltak ismertté és élnek mindmáig a hászid zsidók emlékezetében (Csorba, 2017). Tanításaiknak köszönhetően nagy tiszteletre tettek szert határon innen és túl egyaránt. Személyes életvitelükhöz és cselekedeteikhez kapcsolódóan hiedelmek alakultak ki követőik körében, ezek tették őket híressé és mítosz övezte alakokká. A bodrogkeresztúri Csodarabbi, Reb Sajele NewYorkban élő unokája ápolja a Csodarabbi mítoszt, valamint az izraeli üzlettársával Friedlanderrel szervezik a zsidó zarándokok utaztatását a községbe. A világ minden tájáról, ahol hászid közösségek élnek érkeznek a zarándokok (Rozgonyiné Drotár, 2022).

MÓDSZEREK

Kutatásunkban az előzőekben említett témaspecifikus források feldolgozása mellett primer elemeket – terepbejárás, interjúk – is alkalmaztunk. Kutatási időszak: 2021 februártól folyamatban van a kutatás, az adatfeldolgozás a 2023 szeptemberig beérkezett adatokból történt. Helyszín Bodrogkeresztúr, a csodarabbi halálévfordulójához kapcsolódóan. Interjúalanyunk Rozgonyi István polgármester volt. A beszélgetésről hangfelvétel, majd átirat készült.

EREDMÉNYEK

A térség zsidó vallási turizmusának fejlődését három szakaszra bontottuk.

Az első szakasz az 1980-as években kezdődött, amikor a XIX.-XX. században a hegyaljai településeken élt zsidó lakosok leszármazottjai látogattak vissza a településekre, hogy felkeressék a családi felmenők sírjait (Zelenák, 1990).

A második szakaszban kifejezetten

a zsidó vallás hászid irányzatához tartozó üzletemberek keresték fel a Csodarabbi sírokat és fohászkodtak az üzleti életük sikerességéért, és keresték a szellemi megújulás élményét. A magyar kormány és az Egységes Magyar Izraelita Hitközség a 2010-es évek elején tematikus útként kezdte hirdetni a „Csodarabbi útját”, amely Tokaj-Hegyalja tíz települését érinti és a települések zsidó épített örökségének és hagyományainak a bemutatását tekintették vonzerőnek (Tokaj Borvidék Fejlődéséért Nonprofit Kft, 2016), amelyek az összetartozás és egy közösséghez tartozás érzését erősítik (Magyar et al., 2020) a zarándokokban is. Saját kutatásaink szerint ekkor került sor Bodrogkeresztúron a zsidó temető rendbetételére és Reb Sajele rabbi házának visszavásárlására és helyreállítására.

A harmadik szakasz a 2010-es évek után kezdődött, amikor a Csodarabbi tematikus út felkeltette az Amerikában élő unoka érdeklődését és újraélesztette a mítoszt, ami a rabbit övezte, és izraeli üzlettársával végzett nemzetközi marketingmunkájuknak köszönhetően, megkezdtek a zsidó zarándokok komplex utazását a községbe. Az első jelentősebb turistaérkezés a Csodarabbi halálévfordulójára 2014-ben történt, amikor még csak 12 ezer fő kereste fel Reb Sajele sír-

ját. 2023-ra viszont már ötvenezer vendég érkezett a község zsidó temetőjébe fohászkodni (Rozgonyi, 2023). Az ilyen mértékű látogatóforgalom-növekedés már a helyi lakosok életminőségét befolyásolja (Kovács, 2004). Megfigyeléseink alapján napjainkban már nem csak a jorcájtör (halálévforduló idején) érkeznek a zarándokok, hanem sabbatok (szombatok) ünneplésére is.

A magyar kormány által támogatott turisztikai fejlesztések nem tudtak lépést tartani a folyamatosan növekvő turistaforgalommal. Nem a növekvő nemzetközi turistaforgalom kiszolgálását biztosító fejlesztések valósultak meg. Minőségi szálláshelyfejlesztés Tokajban történt, amikor megépítették az új ötszintes Minaro Hotelt, amely 100 szobát kínál a vendégek számára (Szántó, 2022). Kutatásunk alapján kiderült, hogy 2023 áprilisában mind a száz szobát, továbbá a tarcali Andrassy Kúriát (5*), Degenfeld Szőlőbirtokot (4*), valamint a tokaji Mercure Hotelt (4*) és a sárospataki Bodrog Hotelt (4*) is lefoglalták a jorcájt időszakára.

Bodrogkeresztúron mindössze 140 falusi szállásférőhely található a turisták részére (KSH 2022). Az amerikai és izraeli szervezők a szálláshelyek szűkös volta miatt ingatlanfelvevésre kezdtek és a megvásárolt lakóingatlanokat



2. ábra: Sátor éttermek Bodrogkeresztúron | Figure 2: Tent restaurants in Bodrogkeresztúr
Forrás: saját felvétel/own photo shoot, Rozgonyiné Drotár Nikolett, 2023.



3. ábra: Tömeges étkezés a sátor éttermekben | Figure 3: Mass dining in the tent restaurants.
 Forrás: saját felvétel Rozgonyiné Drotár Nikolett (2023)

szálláshelyként értékesítik a zarándokoknak. 2018-tól napjainkig a lakóingatlanok 37%-át vásárolták meg és folyamatosan növekszik az állandó zsidó lakosság száma, ami 2023-ra 78 főre emelkedett (Rozgonyi, 2023). A felvásárlás az árak irreális növekedéséhez – 1 millió Ft/m² (ingatlan.com Zrt., 2023) – és társadalmi feszültséghez vezetett, ami a túlturizmus negatív következményének tekinthető. Az irreálisan magas árak következtében a helyi lakosok eladják magas áron a családi házukat, majd az eladási ár töredékéért vesznek a szomszédos településen hasonló méretű lakóingatlant. A társadalmi feszültség abból adódik, hogy ilyen ingatlan árakat a magyar fiatalok nem tudnak megfizetni és ez a település lakosságának folyamatos előregedését és fogyását eredményezi. Ám a vidéki települések előregedését nemcsak az árak emelkedése okozza, hanem az is, hogy a fiatalokra sokkal inkább jellemző napjainkban a vidékről városokba

költözés. Az életminőséget befolyásoló generációs probléma (Andó et al., 2019) így jelenik meg a településen. Az új ingatlantulajdonosok szálláshelyként működtetik a családi házakat, illetve az üres telkeken rendezvény sátrakat állítanak fel vendéglátás és ideiglenes szállás céljából. Megfelelő kapacitású és kóser ételeket felszolgáló étterem hiányában külön logisztika az ötvenezres turistaszám megfelelő étkezésének biztosítása (2. ábra).

A Rabbi háza mellett megépített kóser befejező konyha mellé felállított ideiglenes sátor éttermek biztosítják az ellátást. Az étkezés félkész ételeit és az alapanyagokat Budapestről és külföldről rendelik a szervezők (Drotár, 2021). A zarándokok nagy számából adódóan a túlfogyasztást és a hulladéktermelést – mint civilizációs ártalmat (Kovács, 2004) – az étkezésekhez kapcsolódva (3. ábra) állapíthatjuk meg.

A túlturizmus szempontjából a jorcájt – a halálévforduló – négy napja számít kritikus időszaknak, hiszen ekkor több tízezer látogatják a 877 fős település zsidó temetőjét (4. ábra), zsúfoltságot és ezzel stresszt okozva a településen. A zsidó vendégek bérelt autókkal, taxikkal és autóbusszokkal érkeznek a községbe. Reb Sajele háza a község központjában a Kossuth utcán található.

A civilizációs ártalmak (Kovács, 2004) másik eleme, mely a zarándoklatok alkalmával fokozottan jelentkezett Bodrogkeresztúron, a közlekedési problémák a túlszűfolt településen. Korábban a zarándokok a település központjában a főút szélén és az úttesten parkolták le a személygépkocsikat, ami rendszeres forgalmi dugók kialakulásához vezetett. Az autóbusszok utasai a le és felszállás ideje miatt akadályozták a forgalmat (Drotár, 2021).

A fejlesztéseknek köszönhetően a településen átvezető utat korszerűsítették és a lehetőségek szerint

parkolókat építettek (Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács, é.n.). Az autóbuszok részére ideiglenes parkolót jelöltek ki a vasútállomás melletti téren. Innen a környékbeli vállalkozók által üzemeltetett mikrobuszokkal szállítják el a turistákat a temetőhöz és a rabbi házához. A belső úthálózat kis áteresztő képessége miatt a gyalogos forgalmat veszélyeztetik, amikor két mikrobusz találkozik, hiszen ezeken az utakon nincsenek kiépített járdák. Bodrogkeresztúr önkormányzata az átmenő forgalmat négy napra megtiltotta a településen (2023. április 23-26.), a turisták biztonsága érdekében. Gyalogosan csak a lakcímkártyával rendelkező helyi lakosok és a zsidó turisták léphetnek be. Az intézkedés azt eredményezte, hogy a forgalomelterelés miatt a munkába járó bodrogkiszfaludi lakosok számára a menetidő 5-15 perccel megnövekedett Tokaj, és Tarcal irányába. A kerülő útvonal által az üzemanyag felhasználás is növekedett és többlet kiadást jelentett. Szintén egy olyan kellemetlenség, amely a túlturizmus következménye. Az önkormányzat részéről tett intézkedések biztosították a zsidó vendégek

zavartalan mozgását a településen (Személyes Interjú Rozgonyi István-nal Bodrogkeresztúr polgármesterével, 2023. 04. 23.).

KÖVETKEZTETÉSEK

A primer kutatás eredménye azt bizonyította, hogy Bodrogkeresztúron a túlturizmus jelensége csak a zsidó vallási turizmus keretében valósul meg a Csodarabbi halálának évfordulóira szervezett több napos megemlékezések során. A rekreációs céllal érkezők számára a feltételek évről-évre javulnak. A széles körű outdoor activity (Patakiné Bószé, 2019) lehetőségét kihasználva a zárandokok pozitív élménye tovább bővíthet. A megkérdezett helyi lakosok szerint az ünnepek során hozott korlátozó intézkedések és forgalmi rend változások az életminőségüket negatívan befolyásolják. Toleránsabbak azok a lakosok voltak, akik alkalmi vagy állandó munkalehetőséget kaptak a turisták ellátását biztosító vállalkozásoktól. Az emberek szubjektív életminőségét befolyásolja a helyi közösség, ahol él, valamint a személy társadalomban elfoglalt helye (Ercsey, 2011) és az őt érő külső hatások. Erre kiváló példa ez

a helyzet.

A külföldi szervezőkkel közösen a vallásgyakorlás minőségi fejlesztését, valamint a turisztikai infrastruktúra javítását közös erővel úgy kell alakítani, hogy a növekvő turistaszám ne befolyásolja negatívan a helyi lakosság életkörülményét.

A 3-4 napos zsidó zárandokünnep résztvevői által előidézett zsúfoltságon úgy lehet enyhíteni, ha a megemlékezést, a zárandoklatot időben még jobban széthúzzák. Meg kell találni azt az optimális egy napra eső vendégszámot, amelynél még nem kell lezárni a települést és nem kell forgalomelterelést alkalmazni. Ezáltal mentesülnek a stresszfaktorok alól a helyi lakosok. Azok a tervek, amelyek eddig születtek, mind ebbe az irányba mutatnak. A további turisztikai és rekreációs, települési fejlesztések kivitelezésénél figyelembe kell venni, hogy a helyi lakosság akkor lesz elégedett, ha minél többen tudnak munkalehetőséghez jutni a turisztikai szektorban, ha nem romlik tovább a biztonságos közlekedés feltétele, illetve amennyiben a szabad mozgásuk biztosítva lesz.



4. ábra: Zsidó temető jorcájt idején. | Figure 4: Jewish cemetery at the time of the yorzeit.

Forrás: saját felvétel Rozgonyiné Drotár Nikolett (2023)

IRODALOMJEGYZÉK

- Ábrahám, J. (2009). A rekreációs kultúra hatása az életminőségre. *KALOKAGATHIA*, 47(2-3), pp. 21-32.
- Andó, R., Fritz, P., & Patakiné Bősze, J. (2019). Életmód-szabaddidő-rekreáció. In Fritz, P. (szerk.). *Alapfogalmak és jelentései a rekreáció területén: Rekreáció mindenkinek III.* (pp. 10-29). Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Berger-Schmitt, R., & Noll, H.-H. (2000). Conceptual framework and structure of a European system of social indicators. Euro-reporting Working Paper #9. Mannheim, Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA). https://www.researchgate.net/publication/239579151_Conceptual_Framework_and_Structure_of_a_European_System_of_Social_Indicators
- Csikszentmihályi, M. (2001). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life.* Basic Books.
- Csorba, Cs. (2017). „Szerettem volna, ha nem kísért a múlt” - Sátoraljaújhely zsidóságának története. Debrecen, Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), pp. 542-575. http://labs.psychology.illinois.edu/~ediener/Documents/Diener_1984.pdf
- Drotár, N. (2021). Új lehetőségek Tokaj-Hegyalja turizmusában a turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően. PhD értekezés. Debreceni Egyetem. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/8b6a6541-0139-402b-b856-cfb4f9765f1e/content>
- Drotár, N., Szalók, Cs., Petykó, Cs., Nagy, A., & Pecsmány, P. (2022). Bodrogkeresztúri zsidó hagyományok turisztikai hasznosítása és fejlesztési lehetőségei. In Máté, A., & Dán, A. (szerk.) *Vidéki Örökségi Értékek – 2022: II. Nemzetközi Vidéki Örökség Konferencia: Az elmélet és a jó gyakorlat találkozása: Konferenciakötet* (pp. 28-35.). Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Marketing és Turizmus Intézet.
- Ercsey, I. (2011). Az életminőség mérése. In Losonczi, M., & Szigeti, C. (szerk.). *Válság közben, fellendülés előtt: A 2010. június 1-i Kautz Gyula konferencia válogatott tanulmányai* (pp. 1-11.). Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar. <https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2010/ercsey%20ida.pdf>
- Fritz, P. (2009). Az életminőség. In Szatmári, Z. (szerk.). *Sport, életmód, egészség* (pp. 860-875.). Akadémiai Kiadó.
- Fritz, P., Jakab, E., Mészáros, J., & Benkő, Zs. (2004). A mozgásos életmód és az életminőség. *Népegészségügy*, 84(4), pp. 28-33.
- Fritz, P. (2019). A szellemi rekreáció felosztása, rendszertani megközelítése. In Fritz, P. (szerk.). *Alapfogalmak és jelentései a rekreáció területén. Rekreáció mindenkinek III.* (pp. 39-41.). Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Hegedűs, R. (2001). Szubjektív társadalmi indikátorok - szelektív áttekintés a téma irodalmából. *Szociológia Szemle*, 2001(2), pp. 58-71. https://szemlearchivum.szociologia.hu/20012_szam
- Huszka, P. (2012). Az egészségmagatartás néhány elemének vizsgálata a középiskolákban. *Egészségfejlesztés*, 53(5-6.), pp. 14-25. <http://folyoirat.nefi.hu/index.php?journal=Egeszsegfejlesztes&page=article&op=view&path%5B%5D=125>
- ingatlan.com Zrt. (2023). Eladó bodrogkeresztúri házak. <https://ingatlan.com/lista/elado+haz+bodrogkeresztur>
- Kovács, T. A. (2004). A rekreáció elmélete és módszertana. *Fitness Kft. Központi Statisztikai Hivatal.* (2022). Népszámlálás 2022. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/>
- Magyar, M. (2019). Nem-mozgás-dominanciájú rekreáció értelmezései nemzetközi és hazai környezetben. In Gósi, Zs., Boros, Sz., & Patakiné Bősze, J. (szerk.) *SOKSZÍNŰ REKREÁCIÓ: Tanulmányok a rekreáció témaköréből* (pp. 97-122.). ELTE PPK. https://esi.ppk.elte.hu/media/42/df/72da1729016e69cf9df9c6240a6855e-8781b8acf5e217e3171292b86b304/ESI_SokszinuRekreacio201905.pdf
- Magyar, M., Fazekas, R., & Szabó, Z. (2019). Művészetek és rekreáció. *Recreation*, 9(4), pp. 36-38. <https://doi.org/10.21486/recreation.2019.9.4.4>
- Magyar, M., Urbán, A., & Patakiné Bősze, J. (2020). Hagyományok és rekreáció – Egy különleges példa: reenactment. *Recreation*, 10(1), pp. 32-35. <https://doi.org/10.21486/recreation.2020.10.1.3>
- Orbán, F. (1991). Magyarország zsidó emlékei, nevezetességei. *Medicina Könyvkiadó.*
- Patakiné Bősze, J. (2019). Az outdoor fizikai rekreációs irányzat alakulása kezdetektől napjainkig. In Gósi, Zs., Boros, Sz., & Patakiné Bősze, J. (szerk.) *SOKSZÍNŰ REKREÁCIÓ: Tanulmányok a rekreáció témaköréből* (pp. 123-134.). ELTE PPK. https://esi.ppk.elte.hu/media/42/df/72da1729016e69cf9df9c6240a6855e8781b8acf5e-217e3171292b86b304/ESI_SokszinuRekreacio201905.pdf
- Patakiné Bősze, J. (2020). Az alternatívák keresése a rekreációban, avagy az életminőség feltételcsoportjai a 21. században. In Gósi, Zs., Bárdos, Gy., & Magyar, M. (szerk.) *Sokszínű rekreáció II.: Egészségmegőrzés – Életkorok – Képzés* (pp. 41-60.). Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/dokumentum/m790sr2__1/
- Rozgonyiné Drotár, N., Nagy, A., Petykó, Cs., & Szalók, Cs. (2023). Szellemi rekreáció egy tematikus útvonal kapcsán – „Csodarabbik útja”. *Recreation*, 13(1), pp. 34-39. <https://doi.org/10.21486/recreation.2023.13.1.7>
- Szántó, Z. (2023). Luxushotel a kőbányában – kipróbáltuk a Minaro Hotel Tokaj MGalleryt. <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/luxushotel-a-kobanyaban-minaro-hotel-tokaj-mgallery-1184595>
- Személyes Interjú Rozgonyi Istvánnal Bodrogkeresztúr polgármesterével. *Bodrogkeresztúr*, 2023. 04. 23.
- Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács. (é.n.). GINOP-71.9-17-2018-00027 Bodrogkeresztúr turisztikai attraktivitásának fejlesztése. <https://www.tbft.hu/bodrogkeresztur-turisztikai-attraktivitasanak-fejlesztese/>
- Tokaj Borvidék Fejlődéséért Nonprofit Kft. (2016). A Tokaji borvidék helyzetértékelése. Tokaj. Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács <https://www.tbft.hu/wp-content/uploads/2016/06/A-Tokaji-borvid%C3%A9k-helyzet%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9se.pdf>
- Vanyúr, B. (2021). Az overtourism jelenségének vizsgálata Budapest példáján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18(1), pp. 134-142. https://www.researchgate.net/publication/351629104_Az_overtourism_jelensegenek_vizsgalata_Budapest_peldajan
- Veenhoven, R. (1988). The utility of happiness. *Social Indicators Research*, 20(4), pp. 333-354. <http://www.jstor.org/stable/27520744>
- Veenhoven, R. (1996). Developments in satisfaction-research. *Social Indicator Research*, 37(1), pp. 1-46. <http://www.jstor.org/stable/27522884>
- WHO. (1998). Programme on Mental Health - User Manual, Quality of life. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/77932/WHO_HIS_HSI_Rev.2012.03_eng.pdf?sequence=1
- Zelenák, I. (1990). Adatok a tokaji zsidók történetéhez. In Bencsik, J., Szakál, Jenőné (szerk.): *Tokaj és Hegyalja II.* (pp. 89-94.). Zempléni Múzeumok Baráti Köre.